

CPI 2024 za Istočnu Evropu i Centralnu Aziju

Loš krug slabe demokratije i cvjetajuće korupcije

Altynai Myrzabekova i Lidija Prokić, regionalne savjetnice za Evropu i Centralnu Aziju, Transparency International

Korupcija i dalje pogađa Istočnu Evropu i Centralnu Aziju, s regionalnim prosjekom koji ostaje jedan od najnižih na Indeksu percepcije korupcije (CPI) za 2024. godinu, iznosi 35 od 100. U različitim zemljama, slabe demokratske institucije i vladavina prava dodatno su oslabljeni stalnom nestabilnošću i vanjskim pritiscima. Ovo omogućava korupciji da cvjeta, dok istovremeno podriva povjerenje javnosti, održivi razvoj i akcije za zaštiti životne sredine.

NEKONTROLISANA KLEPTOKRATIJA

Kako bi osigurali vlast, autoritarni režimi razgrađuju ključne mehanizme provjere i ravnoteže – omogućavajući time nesmetanu korupciju. Ovo je posebno izraženo u Rusiji (CPI ocjena: 22) i Bjelorusiji (33), koje su obje značajno pale od 2020. godine. Ruska invazija na Ukrajinu dodatno je učvrstila autoritarizam, pri čemu država guši neslaganja, preusmjerava resurse na vojne ciljeve i eliminiše nezavisne glasove. Bjelorusija je pala za 14 poena u posljednje četiri godine, prateći sličan trend, s preko 900 raspuštenih organizacija civilnog društva u 2023. i nedavnim represijama nad demonstrantima. Njeno pravosuđe i dalje je pod strogom kontrolom predsjednika, čime se eliminišu posljednje prepreke centralizovanoj vlasti.

Kirgistan (25) slijedi sličan put, s ustavnim promjenama koje značajno proširuju predsjednička ovlaštenja, slabe parlamentarni nadzor i omogućavaju nekontrolisanu korupciju.

Prirodni resursi dodatno pogoršavaju ove trendove kako na domaćem, tako i na međunarodnom nivou. Netransparentna i neodgovorna kontrola unosnih resursa omogućava autokratama da učvrste svoju vlast, uguše neslaganja i odbiju reforme.

Ruske državne energetske kompanije bogate i jačaju elite unutar zemlje, omogućavajući im da ostanu iznad zakona. Na međunarodnom planu, dominacija Rusije u energetskom sektoru koristi se kao geopolitičko oružje za destabilizaciju susjeda poput Moldavije, učvršćujući autoritarizam i regionalnu nestabilnost.

ZEMLJA ZA PRAĆENJE: AZERBEJDŽAN

Niska ocjena Azerbejdžana (22) odražava duboko ukorijenjenu korupciju i neprimjeren utjecaj koji ometaju upravljanje i održivi razvoj u zemlji koja se oslanja na izvoz nafte i plina. Kroz državna preduzeća koja kontroliraju fosilna goriva, elite su konsolidirale moć i bogatstvo dodjeljujući ugovore prema političkim vezama umjesto prema stručnosti. Ove elite obeshrabruju razvoj obnovljivih izvora energije, uspostavljajući netransparentne tendere koji im omogućavaju prisvajanje resursa namijenjenih za klimatsku otpornost.

To je bilo očigledno na Konferenciji UN-a o klimatskim promjenama (COP29) 2024. godine, koju je ugostio Azerbejdžan. Konferencija je kritikovana zbog nedostatka zaštite od korporativnog utjecaja, jer su rukovodioci kompanija vezanih za fosilna goriva dobili neviđeni pristup donosiocima odluka, dok je civilno društvo bilo marginalizirano. Unutrašnja korupcija u zemlji sada ugrožava ne samo njen razvoj već i globalne ciljeve održivosti.

BORBA ZA ODGOVORNOST

Čak i u državama s prividom demokratije, izborni procesi sve su više ugroženi, dok vladajuće stranke zloupotrebljavaju netransparentno finansiranje i manipulišu pravilima kako bi učvrstile svoju vlast. Kupovina glasova, zastrašivanje i zloupotreba državnih resursa tokom izbornih kampanja urušavaju povjerenje javnosti u demokratske procese i pokazuju kako se lideri mnogih zemalja oslanjaju na korupciju.

U Gruziji (53), nedavni masovni protesti izbili su nakon odluke vlade da obustavi proces integracije u Evropsku uniju. Oni su dodatno potaknuti optužbama za izbornu prevaru, kršenje ljudskih prava, zarobljavanje države i neuspjeh u suzbijanju korupcije. Ovi protesti odražavaju široko nezadovoljstvo sistemskom korupcijom koja sve više zahvata razne segmente društva.

Vladajuće stranke također slabe nadzor, budući da mnoge države uvode zakone o stranim agentima koji ciljaju nezavisne medije i civilno društvo. U Turskoj (34), takav prijedlog zakona je povučen nakon širokih kritika, ali postoje indikacije da bi mogao biti ponovo razmotren – slično kao u Republici Srpskoj (Bosna i Hercegovina, 33), gdje je ranije povučeni zakon nedavno ponovo upućen u proceduru. U Srbiji (35), prorуска stranka iz vladajuće koalicije predložila je sličan zakon u parlamentu. Nedavno usvojeni zakon o stranim agentima u Kirgistanu dodatno pojačava pritisak na civilni sektor, targetirajući novinare, aktiviste i organizacije civilnog društva kroz restriktivan nadzor i represivne mjere.

NEDOSTATAK EFIKASNIH MEHANIZAMA PROTIV KORUPCIJE

Petnaest od devetnaest zemalja u regiji stagnira ili nazaduje, jer vlade ne uspijevaju provesti ni najosnovnije mjere protiv korupcije. Mnoge države imaju neadekvatne zakone o

političkom finansiranju, transparentnosti lobiranja ili identifikaciji krajnjih vlasnika firmi – neke ih uopće nemaju. Vlade u velikoj mjeri zanemaruju javni interes, koristeći posebne zakone kako bi izbjegle kontrolu nad strateškim investicijama visoke vrijednosti.

Primjer toga je Albanija (42), čija je vlada sklopila netransparentne ugovore o stranim investicijama vrijedne milijarde američkih dolara, ugrožavajući očuvanje dragocjene delte rijeke Vjosa.

ZEMLJA ZA PRAĆENJE: SRBIJA

Srbija (35) nastavlja pad na Indeksu percepcije korupcije (CPI), dok dominacija izvršne vlasti i institucionalna ranjivost na korupciju rastu pod strogom kontrolom predsjednika Aleksandra Vučića.

Vlada je odbila odgovornost za urušavanje krova na nedavno renoviranoj željezničkoj stanici u Novom Sadu, gdje je poginulo 15 osoba. Ova tragedija izazvala je masovne proteste širom zemlje, zahtijevajući odgovornost i stavljajući u fokus korupciju u vlasti. U pokušaju da smiri krizu, Vučić je odobrio objavljivanje brojnih dokumenata o renoviranju stanice. Međutim, ovi dokumenti i netransparentan odabir podizvođača dodatno su povećali sumnje da je projekat bio znatno preplaćen. Tri mjeseca nakon nesreće, tužilaštvo u Novom Sadu prvi put je najavilo da će istražiti optužbe o mogućoj korupciji.

Vlada Srbije također se u velikoj mjeri oslanja na međudržavne sporazume i specijalne zakone koji nemaju adekvatne mehanizme protiv korupcije, posebno u projektima EXPO i „Srbija 2027“, čija se vrijednost procjenjuje na 18,5 milijardi američkih dolara.

SLABI PRAVOSUDNI SISTEMI

Većina zemalja u regiji ne uspijeva procesuirati visoku korupciju i osigurati integritet pravosuđa, dok drugi ogranci vlasti i interesne grupe vrše neprimjeren utjecaj.

U Bosni i Hercegovini (33), nacrti zakona koji treba da osiguranju nezavisnosti pravosuđa i dalje nije dovoljno jak. On ne postavlja jasna pravila za imenovanje sudija na osnovu zasluga, ne uspostavlja mehanizme za provjeru imovinskih kartona i ne reguliše njihovu transparentnost.

Polovičan pristup reformama u Crnoj Gori (46) ostavio je pitanje zarobljenosti pravosuđa neriješenim, čime se ugrožava napredak koji je ostvarilo Specijalno državno tužilaštvo i omogućava nekažnjivost visokih zvaničnika.

Ipak, postoje i pozitivni primjeri. Uprkos ruskoj invaziji, Ukrajina (35) ostvaruje napredak u jačanju nezavisnosti pravosuđa i procesuiranju visoke korupcije.

U Albaniji, specijalizovano tužilaštvo i sudovi za borbu protiv korupcije (SPAK) stekli su povjerenje građana osuđujući bivše ministre, članove parlamenta i gradonačelnike. SPAK nastavlja istrage protiv bivšeg predsjednika, premijera i drugih visokih javnih zvaničnika.

Moldavija (43) poboljšala je svoj rezultat nakon uspostavljanja specijalizovanog suda za borbu protiv korupcije i šireg reformskog pravosudnog procesa pod predsjednicom Majom Sandu. Ove reforme rezultirale su visokoprofilnim procesima, uključujući slučajeve protiv zvaničnika optuženih za mito i nezakonito finansiranje stranaka, što ukazuje na napredak u borbi protiv nekažnjivosti korupcije.

Tužilaštva za borbu protiv korupcije također su dobila nalog da ubrzaju procesuiranje visokoprofilnih slučajeva kako bi spriječili korumpirane zvaničnike da izbjegnu pravdu i kako bi se odvratili potencijalni prestupnici.

ZAKLJUČAK

Kako Evropska unija sve više daje prioritet proširenju, zemlje kandidati imaju priliku osigurati dugoročne koristi za svoje građane kroz uspostavljanje efikasnih mehanizama protiv korupcije i jačanje vladavine prava.